

HAÇLI SEFERLERİ DÜŞÜNCESİNİN DOĞUŞU VE HEDEFLERİ

Işın Demirkent

Dünya tarihi bakımından ortaçağı, üç büyük olay karakterize eder. Bunlardan birincisi İslâmın doğuşu ve o zamana kadar hristiyan hâkimiyetinde bulunan ülkeleri fethetmesi, ikincisi Türk ırkının büyük güçlerle doğudan batıya yönelmesi ve İslâmın durmuş olan hamle gücünü yenilemek gayretine girmesi, üçüncüsü ise bunun reaksiyonu olan Haçlı Seferleri'dir.

Bu derece önem taşıyan ve deyimi günümüzde dahî dillerden düşmeyen bir hareketin, ilim dünyasının başlıca konularından birini teşkil etmesi çok tabiidir. Nitekim büyük bilgi çağı olan 19. yüzyılın başlarından itibaren bu konuda yoğun bir çalışma başlamış ve aradan geçen 200 yıla yakın zaman içinde Haçlı Seferleri hakkında başlı başına büyük bir kütüphane oluşturacak kadar çok yayın yapılmıştır. Tarih literatüründe, özellikle üç büyük kültür dilinde, bu dillerin mensup olduğu kültür değer ve yargılarına uygun olarak değişik ekoller ortaya çıkmıştır. Bunları kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür: Alman ekolünün temsilcileri Wilken, Sybel, Röhricht, Hagenmeyer ve Waas, Haçlı Seferlerine daha ziyade dinî açıdan, fransız ekolüne mensup Michaud, Riant, Chalandon, Bréhier ve Grousset, bu harekette rol oynayan daha çok fransız şövalyelik müessesesinin uyandırdığı milliyetçilik yönünden, ingiliz ekolü ise 19. yüzyılda kendisine hâkim olan grek hayranı düşüncenin etkisiyle Bizans yanlısı bir gözle bakmışlardır. 20 yüzyılda Amerika'da D. C. Munro ile başlayan ve genellikle onun talebeleri olan araştırmacı ve bilim adamları tarafından sürdürülen Haçlı Seferleri hakkındaki yayınlar, bu hareketin hemen bütün ilgi alanlarını kapsayan çok yönlü bir çalışma arz etmektedirler.

Bilgi âleminin bu mevzuda, üzerinde önemle durduğu en büyük konuyu, Haçlı Seferlerinin meydana çıkışı meselesi teşkil eder. Bilimsel geleneğe uygun olarak, hareketi doğuran sebeplerin çeşitliliği üzerinde ısrarla durulmasına rağmen, adı geçen ekoller, Haçlı hareketinin asıl motifini dinî unsurlara maletmektedirler. Tabiatıyla bunun sebebi, Haçlı Seferleri tarihiyle uğraşan hemen bütün bilginlerin Batı dünyasına ve hristiyan dinine mensup olmalıdır.

Ancak bu konuda onlara nazaran bazı değişik fikirler ileri süren, son devrin önemli tarihçilerinden musevi asıllı Prawer olmuştur. Türk ve İslâm dünyası ise, Haçlı Seferleri hakkında kendi görüşlerini ortaya koyacak, bu hareketin taşıdığı anlamı kendi açısından değerlendirecek bir çalışmayı bugüne kadar gerçekleştirememiştir.

Haçlı Seferlerinin doğuşunda, ortaçağ Avrupa toplumunu zorlayan unsurlar aslında siyasal, sosyal ve ekonomik nedenlerdi. Batılılarca bu hareketin en önemli unsuru olarak ileri sürülen dinî motif ise, sadece itici bir güçtü. Çünkü Haçlı seferi düşüncesinin ortaya atıldığı sırada Avrupa'da yıllardan beri süre gelen açlık, yoksulluk ve topraksızlık sıkıntılarının doğurduğu kargaşa yanında, ücretli askerlik anlayışı, savaşçı ve kolonizatör bir taşma hareketi de başlamış bulunuyordu. Avrupa toplumu üzerinde en büyük etkiye sahip bulunan kilise ise, hem düzenin bozukluğuna çare aramakta, hem de gittikçe artan kudretini Doğu'ya hâkim olmak hususunda kullanmak emelleri beslemekte idi. Bu hareketin başlamasına öncülük etmiş kilisenin, Doğu'ya yapılacak bir seferin faydalarını topluma aşilar ve yayarken, dinî motifi ön plânda kullanması çok normaldi. Kilise Haçlı seferine katılanlara günahlarının affı ve uhrevî mükâfat vaat ederken, dinî motiften, sosyal ve ekonomik şartların zorladığı para, ganimet ve toprak kazanmak hırsını kamçulamak ve siyasî amaca yönlendirecek bir faktör olarak faydalanmıştır. Burada kısaca belirtmek istediğimiz husus, bu hareketin, Batılıların ileri sürdüğü gibi asıl motifini dinî unsurun değil, ağır sosyal ve ekonomik şartların zorlamasıyla ve siyasal amacı gerçekleştirmek için tertiplenmiş olmasıdır.

Yukarıda belirttiğimiz çeşitli unsurların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan bu hareketin aslında bizim için önemli olan tarafı, bu harekete sebep olan unsurların hangi amaç için kullanıldığı ve

ne şekilde yönlendirildiği hususudur. Çünkü hristiyanlık motifleriyle süslenerek dinî örtüye bürünen bu hareketin hedefi tamamiyle siyasal olup, Batı dünyasının Doğu'yu özellikle Anadolu'yu ele geçirmek çabası idi.

Başka bir deyişle, tarih literatüründe Haçlı seferleri adını verdiğimiz bu hareket, 11. yüzyılda Türklerin batıya ilerlemeleri ve aynı yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu'yu yurt edinmeye başlamaları üzerine, Avrupa dünyasının «Kutsal toprakları kurtarmak» parolası ile Türkleri Önasya'dan atmak ve bu bölgeye bizzat sahip olmak için başlattığı ve 200 yıl boyunca Yakındoğu'yu kan ve ateş gölü haline çevirdiği bir saldırı olayıdır.

Daha lise çağlarında, özellikle Batılı araştırmacıların görüşlerine uygun şekilde öğrenmeye başladığımız Haçlı seferlerinin tarihi, genel olarak Kutsal toprakları müslümanların elinden kurtarmak çabası diye ifade edilir. Ama akla gelen ilk soru şu oluyor: Hristiyan dünyası, Kutsal toprakları müslümanların elinden kurtarmak için neden şimdi harekete geçmek gerektiğini duymuştu? Kutsal topraklar, İslâmın ikinci halifesi Hz. Ömer'in 638 yılında Kudüs'e girmesinden itibaren, 457 yıldan beri aralıksız müslüman hâkimiyeti altında bulunmuştu ve Batı hristiyanları da yüzyıllardan beri bu duruma en ufak bir reaksiyon göstermemişlerdi. Hristiyan Bizans dünyası ise, bu durumu pekâlâ kabullenmişti. O halde neden şimdi Avrupa âlemi Kutsal toprakları kurtarmak üzere, o zamana kadar görülmemiş ölçüde büyük ordular toplayarak Doğu'ya yürümek fikrine kapılmıştı? Çünkü uzun süredir içinde yaşattığı Doğu'yu ele geçirmek arzusunun gerçekleştirecek fırsatı yakaladığına inanıyordu.

Batı hristiyanlığının en yüksek makamı olan Roma kilisesinin arzusu, bütün hristiyanlık âleminin tek efendisi olmak gayesini gerçekleştirmek için, aynı iddiayı savunan rakibi İstanbul patrikliği üzerinde üstünlük sağlamak ve Doğu hâkimiyetini ele geçirmek idi. Aslında bu düşünce, bu hedef yeni bir şey de değildi. Daha 7. yüzyılın sonunda iki taraf arasında beliren dogmatik anlaşmazlıklar, 8. yüzyılda Doğu kilisesinin benimsediği «Tasvir Kırıcılık» (İkonoklasm) akımı ile derinleşmişti. Aynı yüzyılın ikinci yarısında İtalya'daki Bizans hâkimiyetinin çöküntüye uğraması ise, Roma'nın imparatorluğa bağlılığından kopması ve kendisine, o

sırada Batı'da kurulmakta olan Karolenjiyen devletini yeni koruyucusu olarak seçmesiyle sonuçlanmıştı. Artık Doğu ve Batı'yı fikri ve dini bakımdan bir arada tutmak mümkün değildi. Çünkü Doğu ve Batı dünyası yüzyıllardan beri sosyal ve kültürel bakımdan birbirine zıt yönde gelişmiş, iki taraf arasında büyük bir yabancılaşma olmuştu. Birbirinden böylesine uzaklaşmış bulunan iki toplumda, artık kilise birliğini ayakta tutacak hiç bir müşterek unsur kalmamıştı. Nasıl Batı İmparatorluğu'na dayanarak Roma, yani Papalık, bütün hristiyan dünyası üzerinde üstünlük iddiası ileri sürüyorsa, Güney İslâvların ve Rusların Doğu kilisesine bağlanmasıyla, 10. yüzyılda etki alanı muazzam ölçüde genişlemiş bulunan İstanbul patrikliği de artık aynı üstünlük iddiasını savunmaktaydı. Bunun neticesinde 11. yüzyıl başında İstanbul kilisesi geleneksel Roma dostluğu tutumundan vaz geçince, bu sırada zayıf durumda bulunan Papalık taviz vererek meseleyi barışçı yolla çözmeye çalışmıştı. Ama bu taviz, yarattığı fikir cereyanı gittikçe güçlenen Cluny reform hareketinin uyuşmaz tutumu yüzünden verilemedi ve iki taraf arasında anlaşmaya varmak da mümkün olmadı. Bunun sonucunda, tarihi akışın zorunlu hale getirdiği, «Schisma» terimiyle ifade ettiğimiz, iki kilise arasındaki kesin ayrılık 1054 yılında gerçekleşti. Artık iki rakip kilise için kendi iddiasını karşı tarafa kabul ettirmek, yani hristiyanlığın en yüksek tek başkanı olduğunu kanıtlamak en önemli amaçtı.

İşte, 11. yüzyılın sonunda Batı kilisesi için bu hedefe ulaşmayı sağlayacak bir sebep ortaya çıkmıştı: Bizans Türklere karşı yardım istiyordu. O zamana kadar hristiyanlığın doğu sınırını korumak görevini üstlenmiş olan Bizans, askerî bakımdan düştüğü güçsüzlüğü gidermek üzere Papalığın aracılığıyla Batı'dan ücretli asker temin etmeyi arzuluyordu. Papalık bu fırsatı değerlendirmeliydi. Bizans'ın yardım isteğine müsbet cevap vermek için Avrupa'daki durum da pekâlâ uygundu.

Papalık bir süredir Doğu hristiyan sınırının çöküşünden büyük endişe duymaktaydı. Bizans Anadolu'daki Türk ilerleyişini durduramıyordu. 1074 yılında imparator Mikhaıl VII. (1071-78) Batı'dan ücretli asker toplayabilmek ümidiyle papa Gregorius VII. (1073-85) ile temasa geçmişti. Papa bu teklifi hoşgörü ile karşılamıştı. Zira Bizans'ın Türklere Anadolu'dan atmak için askerî yar-

dım çağrısını olumlu şekilde cevaplamayı iki bakımdan istiyordu. Birincisi, Türk ilerleyişi önceki istilâlara benzemiyordu. Türkler Anadolu'ya yerleşiyorlardı, hatta Avrupa kıyılarına dayanmışlardı. Bu genç ve enerjik millet Anadolu'dan geri atılmıyordu. Gregorius VII. kapıldığı hayallerin ilhamıyla hayret verici bir teklifte bulundu: İspanya'da müslüman Arablara karşı başarıyla yürütülmüş olan, Avrupa'da «reconquista» terimiyle ifade edilen, eski toprakları geri almak için girişilen savaş faaliyetini, bu defa Türklere karşı kullanabilirdi. İkincisi, Papalığın İstanbul kilisesiyle çözümlenmesi gereken sorunları da bulunduğu göre, Papa bu orduya bizzat kumanda ederek Türkleri Anadolu'dan koyduktan sonra, İstanbul'da, Doğu hristiyanlarının şükran duyguları içinde, Roma'nın yüksek hâkimiyetini tanıyacakları bir Konsil toplan ve Doğu'da Roma'nın üstünlüğünü sağlardı. Ne var ki, papa Gregorius VII. hayallerini tatbik mevkiine koyacak durumda değildi ve bu yakınlaşma neticesiz kalmıştı. Fakat bu duygu ve düşünceler Batı'da hiç unutulmadı. 15 yıl sonra papalık tahtına çıkmış bulunan Urbanus II. (1088-99) konuya büyük ilgi duymaktaydı. Bizans'ın zor durumu devam ediyordu. Ama şimdi imparatorluk tahtında devlet adamı olarak politik kıvraklığa ve uzakgörüşe sahip Aleksios Komnenos (1081-1118) oturmaktaydı. Urbanus II. onunla anlaşılabilir ve yardım karşılığında Doğu üzerinde Batı'nın üstünlüğünü pekâlâ sağlayabilirdi.

Böyle bir düşünceye sahip olan Urbanus II., papalık mevkiine geldiğinden beri Roma ve İstanbul kiliseleri arasındaki münasebetleri iyileştirmek amacıyla Bizans imparatoru ile temasa geçmişti bile. 1089 yılında toplanan Melfi Konsili'nde, imparator Aleksios Komnenos'un elçileri de hazır bulunmuştu. Papa Urbanus II. iki taraf arasındaki soğukluğu kaldırmaya çalışıyordu. Belki de daha o sıralarda, Doğu meselesine müdahale etmek için Fransız gönüllüler toplamayı düşünmüştü. Çünkü daha sonra 1095 yılındaki Piacenza Konsili'nde, Bizans'ın yardım çağrısına karşı onun müsbet tutumu anında belirilmiş bir karar, bir davranış olamazdı. Çok muhtemeldir ki, üzerinde yıllardan beri uzun süre düşünülmüş bir cevaptı.

Piacenza Konsili'ne katılan Bizans elçileri, şüphesiz yaptıkları konuşmalarda, imparatorun hizmetinde Türklere karşı savaş-

manın şerefli bir iş olacağını, Türkler geri atılmadıkça hristiyanlığın doğu sınırının güvence altına alınmayacağını belirtmiş olmalıdır. Son yıllarda imparatorun Türklerle karşı yaptığı savaşlar iyiye gidiyordu. 1092'de Büyük Selçuklu sultanı Melikşah (1072-92)'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu Devleti içindeki yüksek otorite boşluğu ve iktidarı ele geçirmek için hanedan mensupları arasındaki mücadeleler Türk dünyasını zor duruma sokmuştu. Anadolu'nun panoraması ise, burada kurulmuş küçük Türk devletlerinin hükümdarları arasındaki anlaşmazlıklar yüzünden, Bizans'ın lehine bir gelişme kaydedecek gibi görünüyordu. Tam zamanında güçlü ordularla yapılacak bir kaç sefer Anadolu'daki Türk kudretini belki de kesin olarak kırabilirdi. Fakat imparatorun güçlü ordular kurmak için askere ihtiyacı vardı. Anadolu'nun eski asker toplama merkezlerinin hemen hepsi kaybedilmişti. İmparatorluk orduları zaten büyük ölçüde yabancı asıllı ücretli askerlerden oluşuyordu. Yerli kuvvetler de dahil, bütün bu yabancı birlikler Tuna sınırının garnizonları olarak veya Balkan yarımadasındaki Sırp ve Bulgar tebaanın disiplinini temin için asayiş kuvveti olarak kullanılmaktaydılar. Geriye kalan askerî birlikler ise, Anadolu'da hiçbir şekilde sabit olmayan sınırların korunmasıyla görevliydi. Eğer imparator Anadolu'da taarruza geçerse, daha fazla askere ihtiyacı olduğu apaçık ortadaydı. Papa nüfuzu sayesinde imparatora Batı'dan asker toplamak hususunda yardımcı olursa, ihtiyaç duyulan güçlü ordular kurulabilirdi.

Doğu hristiyan dünyası üzerinde hâkimiyet kurmak düşüncesini çoktan beri benimsemiş görünen papa Urbanus II. için, imparatorun teklifi bulunmaz bir fırsattı. Batı'nın kavgacı şövalyelerini hristiyanlık için Doğu'da savaşmaya yöneltmek kilisenin amacına çok uygundu. Fakat asker toplama işini kilise üstlenecekse, sadece iyi ücret propagandasının doğuya gidip savaşmak için yeterli olmayacağı, bu çağrının daha çekici sebeplere dayanmasının doğuya gidip savaşmak için yeterli olmayacağı, bu çağrının daha çekici sebeplere dayanmasının gerekeceği çok açıktı. Batı dünyası, Bizans'ın elde edeceği başarılarından çok, maddi bakımdan kendi çıkarlarına uygun düşecek, manevî bakımdan ise, dini hislerini şevk ve heyecana getirecek bir çağrının uyandıracağı cazibe ile Doğu'ya gitmek hevesine kapılabilirdi. Öyleyse Doğu'ya ter-

tiplenecek sefer İsa aşkına, din uğruna fedakârlık ve sevgi teması üzerine oturtulmalı, çağrı bu doğrultuda yapılmalıydı.

1095 Piacenze Konsili'nden sonra aynı yılın sonbaharında topladığı Clermont Konsili (18-28 Kasım 1095)'nde papa Urbanus II. haçlı seferi çağrısını yaptı. O, bu çağrıda Batı hristiyanlarına Doğu'daki din kardeşlerini müslümanların baskı ve zulmünden kurtaracak bir savaşa katılmanın, dini açıdan ne kadar şerefli bir görev olduğu mesajını verdi. Görüldüğü gibi Urbanus II. savaş çağrısı yapmakta ve böylece Avrupa'da son 50 yıldaki bütün kilise adamlarının sözlerini tekrarlamaktaydı.

Aslında 11. yüzyılın ikinci yarısı, hristiyanlık tarihinin en önemli ve kayda değer devrelerinden biri olmuştur. Kilise, zaman zaman girdiği reform hareketlerinden birini yaşıyordu. Reformcuların çoğu keşiş olduğundan, hareket, manastırların görüşüne uygundu. Bu reform hareketi boyunca din adamları bu sınıfa mensup olmayanların kilise işlerine karışmalarını önlemeye çalışmışlar, başarılı da olmuşlardı. Bundan sonra sıra, kilisenin dünyevi alanda hâkimiyet kurmasına gelmişti ki, bu da Avrupa'da gerçekleşecektir.

Bu reform hareketinin hayret verici noktası, Papalığın nasıl ele geçirildiği hususudur. Bu devirdeki Papaların çoğunun keşiş olmaları bir tesadüf değildir. Günümüze kadar 2000 yıllık tarihi boyunca Papalık, hiçbir zaman reform hareketlerinin öncüsü olmamıştır. Reformu desteklemiş, hareket başarı kazanınca devralıp kontrol etmiştir. Fakat denilebilir ki, sadece bir defa, 11. yüzyılın sonlarında Papalar, bizzat kilisenin radikal grubunun başında, reform hareketinin lideri durumunda olmuşlardır.

Urbanus II. Clermont Konsili'nde savaş çağrısı yaparken, son yarım yüzyılda reformcuların tutumu ile renklenmiş bir fikri kullanıyordu. Norman kralı Roger (1085-1111)'nin Sicilya'yı müslümanlardan alması ve İspanya'da müslüman topraklarının hristiyanlarca zaptı, hep «eski toprakları geri almak için yapılan savaş» (reconquista) olarak nitelendirilmekteydi. 1085 yılında Toledo'-(Tuleytula)nun hristiyanların eline geçmesi, bütün Avrupa'da sansasyon yaratmıştı. Öyleyse, hayatları boyunca okudukları İncil'de durmadan tekrarlanan Kudüs ve Sion dağı sözcüklerine alışmış

olan, yakınlık duyan bu devrin reformcu keşişlerinin Doğu'yu düşününce akıllarına önce Kudüs'ün gelmesi, çok tabii bir keyfiyetti. Bu bakımdan, Haçlı seferinin sebebi olarak «Kutsal toprakların kurtarılması» fikrinin ön plânda kullanılması, «çağrı» için en etkili sesleniş olacaktı.

Papa Urbanus II. haçlı seferi çağrısında iki hedef belirtiyordu : Doğu hristiyanlarına yardım ve Kutsal toprakların kurtarılması. Başka bir deyişle Anadolu'nun ve Kudüs'ün zaptı. Clermont Konsili'ndeki konuşmasında Urbanus II., Türklerin hükmü altında yaşamamanın ne feci olduğunu vurguluyor, Türklerin İstanbul için ne derece tehlikeli olduğunu mübalâğalı şekilde anlatıyor ve Doğu hristiyanlarının Batılı kardeşlerinden yardım beklediğini söylüyordu. Düşüncesine göre, İspanya'da müslümanlara karşı sürdürülen savaş ile Doğu'da yapılacak mücadele eşdeğerde idi. Urbanus II. daha sonra bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir : «... hristiyanları bir yerde müslümanlardan kurtarıp, başka bir yerde müslümanların mezalim ve baskısına maruz bırakmak, fazilet değildir». Halbuki Batı dünyasında, İslâm ülkelerinde yaşayan hristiyanlara müslümanların hoşgörüsü pekalâ biliniyordu. Kudüs'ün 7. yüzyılda müslümanlarca fethinden sonra buraya yapılan hac ziyaretleri hiç kesilmemişti. Eskisi gibi, hatta artarak devam etmekteydi. Başlangıçtan itibaren hristiyan olsun, yahudi olsun, bu toplumlar -belirli sınırlar içinde- kendi dinlerinin icaplarını yerine getirebiliyorlardı. Kiliseleri açıktı. Kendi mahkemeleri vardı. Büyük Selçuklu devletinin kurulması ve Türk hâkimiyetinin başlaması da bu topraklarda yaşayan yerli hristiyanların durumunu etkilememişti. Durumun bozulması ileri sürülemezdi. O halde Papanun sözleri gerçeği ifade etmiyordu. Fakat Türklere, müslüman dünyasına karşı bir savaş başlatmak için, uydurulmuş da olsa, bahaneler bulmak gerekliydi.

Yukarıda belirtilen ifadesinden de anlaşıldığı gibi, Papanın, Doğu hristiyanlarına yardım deyimiyle ön gördüğü ilk hedef, Batılı şövalyelerin Bizans kuvvetleriyle birlikte Anadolu'da Türklere karşı savaşması ve Türklerin elinden burasının alınmasıydı. Zaten imparator Aleksios da, bunu istiyordu. Ama bir farkla! Aleksios Anadolu'yu yeniden devletine ilhak etmeyi arzulamakta ve bunu yapabilmek için de, Batı'dan sadece ücret karşılığında as-

keri hizmet beklemekteydi; yoksa, Batılıların Anadolu'yu ele geçirip burada yerleşmelerini değil.

Papanın Kutsal toprakların kurtarılması diye ileri sürdüğü ikinci hedef ise, Kudüs'ün zaptedilmesiydi. Ancak bunu gerçekleştirmek için, hristiyan ordusunun Anadolu ve Suriye'den Türklerle savaşarak başarıyla geçip Filistin'e varması gerekiyordu. Urbanus II.'un aslında çok arzu ettiği bu hedef, belki de ikinci derecede ve uzun vadeli bir plândı. Fakat sefer mucizevi şekilde Kudüs'e ulaştı. Ne var ki, «Kutsal topraklar» deyimiyle gerçekten Kudüs kastedilmiş idiyse, seferin bu başarısı ancak 88 yıl gibi kısa bir zaman dilimi için geçerli olabilirdi. Buna mukabil ön görülen birinci hedef, yani Anadolu'nun ele geçirilmesi, Urfa ve Antakya'da kurulan küçük devletcikler dışında gerçekleşemedi.

Haçlı çağrısı yaparken Urbanus II. ayrıca bu seferin büyük bir hac yolculuğu olacağını belirtiyor, bu sefere katılacaklara günahlarından af ile kilisenin hacıların şahısları ve malları için, daha önceleri de vermiş olduğu koruma güvencesini tekrarlıyordu. Fakat bu, acayip bir hac daveti idi. Çünkü Urbanus II. sefere katılmayı sadece silâh taşıyan şövalyelerle, yani genç ve sağlıklı kişilerle kısıtlamaya çalışıyordu. Özellikle keşişlerin gitmesini kesin olarak yasaklamaktaydı. Din adamlarının dışında, ihtiyarların, hastaların ve kadınların da sefere çıkmak için uygun olmadığını söylüyordu. Halbuki hac ziyaretleri, geleneksel olarak günahlardan arınmak için yapılan bir görevdi. Sağlıklı insanlara -durumları ne olursa olsun- hacı yasaklamak imkânsızdı. Hatta hastalar bile, şifa bulmak için giderlerdi. Demek ki, Urbanus II.'un haçlı hareketini, büyük bir hac seferi olarak tanımlaması, hiç de gerçeği dile getirmiyordu.

Peki, Urbanus'un Haçlı seferi çağrısı, böylesine geniş kitleler üzerinde neden bu derece etkili olmuştu? Bu sorunun cevabını açıklayabilmek için yüzyıl geriye, 10. yüzyıl sonlarındaki Avrupa'ya göz atmak gerekir. O devirde Karolenjiyen devletinin merkezi gücü parçalanmış, gerçek otorite kralın kontrolünden çıkmış, her eyalette ileri gelen birinin eline geçmişti. Ayrıca savaş için geliştirilmiş bir toplumun artık fonksiyonu kalmadığından, bu saldırganlık içe dönmüş ve bir çok eyalet, daha da küçük parçalara bölünmüştü. Şövalyeler çevreyi teröre boğmaktaydılar. Şiddet gelişi-

güzel istekleri elde etme yöntemleriyle, insanların tanıdığı tek otorite haline gelmişti. Eyalet hükümetlerinin bile kontrol altına alamadığı bu şiddet, 11. yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaşmıştı. Kilisenin bu şiddete karşı tepkisi önce barışçı olmuş ve «Tanrı'nın barışı» çağrısı ile bu şiddet hareketlerini önlemeye çalışmıştı. Fakat bu çaba, savaşçılara ve şövalyelere pek tesir etmemişti. Ama bu hareketlere denk düşen aynı dönemde Cluny merkezinin başlattığı reform hareketi de geliyordu. Reformcular, özellikle Cluny fikirleriyle bağlantılı olan papa Urbanus II., lâik dünya ile bir köprü kurup fikirlerini aşılamaaya çalışıyorlardı. Reform hareketinin canlandırdığı Kudüs sevgisi, bir tutku halini almıştı. Bu tutkuyu eyleme geçirmek, pekâlâ mümkün olabilirdi. Vâizler inançlı kişilerin İncil'e bağlılıklarını ele alarak toplumu bölen saldırganlığın iyi yola kanalize edilebileceğini ve insanların enerjilerini kilise uğruna harcayabileceklerini dile getiriyorlardı. Bunlar halkın anlayabileceği şekilde hristiyan mesajını vermek için, İncil'den aldıkları kahramanlık ve savaş hikâyeleri ile dini duyguları coşturup, halkı galeyana getirmeye çalışıyorlardı. Bu gayretler iyi netice vermişti. 11. yüzyılın ikinci yarısında toplumda şiddet devam etmekle beraber nisbeten azalmıştı. Asiller ve şövalyeler arasında, daha derin bir dini inanç göze çarpıyordu. Duyguları bu yönde kuvvetlenmiş bir toplumun, dini motiflerle süslü, böyle bir çağrıya cevabı, elbette müsbet olacaktı.

Bir başka neden ise, haçlı seferi çağrısı şövalyelerin yaşam anlayışına uyduğu için etkili olmuştu. Onların zihninde bu çağrı yeni bir anlam kazandı. Zaman «Öc alma» devriydi. Hemen her ülkede olduğu gibi, toplum, Batı Avrupa'da da, birbirine sıkıca bağlanmış büyük ailelerden oluşuyordu. Aile fertleri, akrabalarının menfaatlerini korumaya mecburdu. Feodal gruplaşmalar ve vassaller de aynı yönde hareket ediyorlardı. Böylece hem aile, hem de feodal münasebetler, kişinin üzerine «kan davası» sorumluluğunu yüklemekteydi. Kılıcını ailesi ve efendisi için kullanmak zorundaydı. Dikkat çekici taraf şudur ki, ilk haçlı çağrısı ailevi terimlerle yapılmıştı. Urbanus II., «...Babalara, oğullara, yeğenlere hitap ediyorum. Eğer birisi, sizin akrabalarınızdan birini vursa, kendi kanınızdan olanın intikamını almaz mıydınız? Efendimizin (İsa) ve kardeşlerinizin intikamını çok daha fazla almalıyız» diyordu. -Demek ki insanlar baskı altındaki «kardeşlerinin»

yardımına gideceklerdi. Doğulu kardeşlerini sevmeye mecburdular ve bu yardımı İsa adına yapmak zorundaydılar- Bu, müslümanlardan bir Öc alma (Vendetta) çağrısı idi.

Çağrı temasında işlenen «Öc alma» fikrinin ne derece etkili olduğu, daha haçlı seferinin açılışında, ilk «holocaust» ile Avrupalı yahudilere karşı kendini göstermişti. Önce Fransa'da başlayan ve hemen Avrupa'ya yayılan anti-semitizm cereyanı, haçlıların Doğu'ya doğru yola çıkmalarından önce, yahudi cemaatinin öldürülmesi, işkenceye uğratılmasıyla gelişti. Zamanın hristiyan yazarları, bu katliamların mal ve para hırsı ile yapıldığını, haçlıların yapacakları yolculuk sebebiyle akıllarının, fikirlerinin hep para bulmakta olduğunu yazmışlardır. Faka devrin yerel İbrani kayıtları, haçlılar kadar, hatta onlardan çok piskoposları, onların adamlarını ve yerli halkı suçlamaktadırlar. Yahudiler her yerde yok edilmeye çalışılıyordu : İhtida veya ölüm arasında seçim yapmaya mecburdular.

Pek çok belgenin gösterdiği gibi, tüm hristiyanların içinde hâkim olan duygu, intikamdı. Müslümanlar ile yahudiler arasında ayırım yapılmıyordu. İsa'nın intikamını, mirasını müslümanlardan almak için savaşacaklarına göre, İsa'nın şerefine ve bedene çok daha ağır darbe vuran, onu çarmıha geren yahudilerden, neden intikam almasınlardı? Hele o sıralarda yaygın olan efsaneye göre, İsa çarmıhtan inananlara seslenerek, kendisinin intikamını almalarını söylememiş miydi?

İşte, Haçlı seferi çağrısı -asıl hedef geri plâna itilerek- geniş kitleleri galeyana getirecek motiflerle işlenip, inançsız (infidel) dedikleri müslümanlardan intikam, buna mukabil İsa ve din kardeşlerine gösterecekleri sevgi ifadesi olarak anlatılınca, cevap, umut edilenden de büyük oldu.

Evet, bu heyecan Batı toplumunu harekete geçirecekti. Fakat hareketin sebebi değildi. Duyguları coşturan bu dini unsur yanında, çağrının başarıya ulaşmasında asıl etken olan sosyal ve ekonomik nedenlerdi : Avrupa'da nüfus sayısı hızla artmaktaydı. Bu artışı önlemek için hatta miras ve evlilik sistemleri bile, baskı altına alınmıştı. Öte yandan devir, kolonileşme çağı idi. Üstelik haçlı seferi için vaazlar verildiği devre, kuraklık yüzünden

hasatın çok fena olduğu ve neticede tarımda büyük bir çöküntü yaşandığı zamana rastlar. 1094 yılındaki sel ve salgın hastalıkları, ertesi yıl kuraklık ve açlık felâketleri izlemişti. Kutsal Kitap'ta «içinde süt ve bal akan» Doğu topraklarına yerleşmek efsanesi, yani zengin bir toprağa sahip olmak arzusu köylülere, topraksız oğulları ve ufak alanları paylaşan ailelerin fertlerini cezbeden bir hayaldi. Papa Clermont Konsili'nde «Bu memleket artık sakinlerini doyurmaktan âcizdir; onun için mülkü tahrip ediyor ve bitmez tükenmez şekilde birbirinizle savaşıyorsunuz» demişti. O halde, Doğu'ya gitmeli ve kendilerini içinde buldukları sefaletten kurtarmalı idiler. Demekki, onları bu maceraya iten sebep, Doğu'da para ve toprak sahibi, yani zengin olmak düşüncesi idi.

Tabiatıyla böyle bir düşünceye sahip olarak sefere katılan haçlılar, Doğu'daki din kardeşlerine yardım için yola çıkmadıklarını, davranışlarıyla hemen belli ettiler. Çünkü amaçları din kardeşlerini Türklerin baskısından kurtarmak, onları sevmek ve yardım eli uzatmak falân değildi. Daha kendi ülkelerinde yahudilere karşı giriştikleri katliamlardan sonra, haçlıların Macar topraklarından geçerken başlayan çapulcu, yakışıksız davranışları Bizans arazisinde yağma, tahrip hristiyan halkın malına ve canına el uzatma, hatta görülmemiş derecede vahşet ve işkencelere kadar ulaşmıştı. Sonraki yıllarda da haçlıların davranışı, bunların tâ başından beri nasıl bir düşünce ve tutum içinde olduklarını açıkça sergilemiştir. Bu durumu görmezlikten gelen bazı Batılı tarihçiler, Haçlı seferi için yapılan çağrının hedefinden sapmış olduğunu söylerler. Hiç de değil. Hedef zaten buydu. Çarpıtılan sefer çağrısında kullanılan sözlerdi. Gerçekten Doğu'ya yardım düşünülmüş olsaydı, imparatorun istediği ücretli askerler gönderilerek bunların imparatorluk ordusunda ve imparatorun emrinde görev yapmaları sağlanırdı. Bizans böyle bir yardım istemişti.

Halbuki Batı'nın düşüncesi, hedefi başkaydı. Hedef, Anadolu'yu hatta bütün Yakındoğu'yu ele geçirmek vehâkimiyet kurmaktı. Böyle bir zihniyet ve tavır benimsemiş Haçlılar adı verilen kalabalık savaşçı ordulardan sadece Türkler değil, bütün Doğu hristiyanları da büyük sıkıntılar ve acılar çekecekti. Öyle de oldu.

Bu konu hakkında kısa bibliyografya :

- Bréhier, L., *l'Eglise et l'Orient au Moyen Age : Les Croisades*, Paris 1928.
- Baldwin, M. H. «Some Recent Interpretations of Pope Urban's Eastern Policy», *The Catholic Historical Review*, XXV (1940), s. 459-66.
- Chalandon, F., *Histoire de la Première Croisade*, Paris 1925.
- Cahen, Cl., *La Syrie du Nord à l'Epoque des Croisades et la principauté franque d'Antioche*, Paris 1940.
- Cowdrey, H. J., «Pope Gregory VII's «Crusading» Plans of 1074», *Outremer*, Jerusalem 1982, s. 27-40.
- Demirken, I., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990.
- Demirken, I., *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)*, Ankara 1987.
- Duncalf, F., «The Councils of Piacenza and Clermont», *A History of the Crusades*, I, London 1969, s. 220-52.
- Duncalf, F., «The Pope's Plan for the First Crusade», *The Crusades and Other Historical Essays*, New York 1928, s. 44-56.
- Grousset, R., *Histoire des Croisades et du royaume Franc de Jérusalem*, 3 cilt, Paris 1934-36.
- Hagenmeyer, H., *Chronologie de la Première Croisade*, Paris 1902.
- Hagenmeyer, H., *Die Kreuzzugsbriefe*, Innsbruck 1902.
- Hagenmeyer, H., *Peter der Eremit*, Leipzig 1879.
- Michaud, J. F., *Histoire des Croisades*, 5 cilt, Paris 1817-22.
- Munro, D. C., «Did the Emperor Alexius Ask for Aid at the Council of Piacenza, 1095?», *American Historical Review*, XXVII (1922), s. 731-33.
- Munro, D. C., «The Speech of Pope Urban II at Clermont», *American Historical Review*, XI (1906), s. 231-42.

- Praver, J., *The Latin Kingdom of Jerusalem. European Colonialism in the Middle Ages*, London 1972.
- Riant, P., «Inventaire critique des Letters historiques des Croisades», *Archives de l'Orient Latin*, I, Paris 1881.
- Riley-Smith, J., *The Crusades*, London 1987.
- Riley-Smith, J., *The First Crusade and the Idea of Crusading*, London 1986.
- Röhricht, R., *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Innsburck 1901.
- Röhricht, R., *Geschichte des Königreichs Jerusalem*, Innsbruck 1898.
- Runciman, St., *A History of the Crusades*, 3 cilt, Cambridge 1951-54; türkçe terc. Işıltan, F., *Haçlı Seferleri Tarihi*, 3 cilt, Ankara 1986-87.
- Setton, K., *A History of the Crusades*, 6 cilt, Madison, Wisconsin, London 1969-89.
- Somerville, R., «The Council of Clermont (1095) and Latin Christian Society», *Archivum historiae pontificiae*, 12 (1974).
- Somerville, R., «The Council of Clermont and the First Crusade», *Studia Gratiana*, XX (1976), s. 323-38.
- Siberry, E., *Criticism of Crusading 1095-1274*, Oxford 1985.
- Sybel, H. von, *Geschichte des ersten Kreuzzuges*, Leipzig 1881².
- Urban II., *Epistoale et Privilegia*, nşr. Migne, P. *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, cilt 151, sütün 504, Paris 1844-64.
- Waas, A., *Geschichte der Kreuzzüge*, Freiburg 1956.
- Wiederhold, W., *Papsturkunden in Florenz, Nachrichten von der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, Phil-hist. Kl.*, Göttingen 1901.
- Wilken, F., *Geschichte der Kreuzzüge*, 7 cilt, Leipzig 1807-32.